

Marko Dragić**Nikola Sunara**Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Pregledni rad

UDK: 398.3(497.5 Cera)

Primljeno: 17. 07. 2012.

SUVREMENI ZAPISI TRADICIJSKE BAŠTINE U CERI

*Tradicija nije čuvanje pepela, tradicija je prenošenje vatre.**Thomas Moor*

SAŽETAK

Zapisi u radu nastali su 2008. godine u selu Ceri koje je od Unešića udaljeno pet kilometara. U radu se navode i multidisciplinarno interpretiraju suvremeni zapisi običaja, obreda i pučkih vjerovanja vezanih za blagdane i dane kroz godinu: Badnjak, Božić, Sveta tri kralja, Poklade ili mačkare, Cvjetnica, Uskrs, Sveti Marko, Sveti Paskal (Paškal), Sveti Ivan Krstitelj, Sveti Petar, Velika Gospa. Neki od tih običaja i obreda imaju apotropejski i panspermijski značaj. U nekima od navedenih običaja, obreda i pučkih vjerovanja opažaju se pretkršćanski elementi. Navode se i običaji vezani uz žetvu, te pučka igra Stipane, bane, otvori vrata.

Negdašnje bogatstvo usmene književnosti zrcali se na primjerima: vjerske usmene lirske pjesme, basme, ojkalice, demonoloških predaja o lodi i mori; pričanja iz života i poslovia. Vrijednost ojkalice prepoznali su i Ujedinjeni narodi koji su je uvrstili u UNESCO-ov registar nematerijalne baštine godine 2010. godine.

Navedeni primjeri imaju izniman etnološki, antropološki i filološki značaj, te svjedoče o negdašnjem bogatstvu tradicijske baštine kojoj u Ceri prijete nestanak.

Ključne riječi: *običaji, obredi, pučka vjerovanja, usmeno-književni oblici.*

0. UVOD

Selo Cera udaljeno je pet kilometara južno od općinskoga središta Unešića. Svoje ime Cera baštini prema crkvenoslavenskom pridjevu *срънь* (*črny*) što znači 'crn'. Cera se prvi put spominje 1521. godine kao Čera. Prema drugom tumačenju, Cera je nazvana prema hrastu ceru. Prema popisu stanovništva 2001. godine u tom mjestu živjelo je 76 stanovnika. To je najmanji broj od 1857. godine, otkako se prati statistika žitelja u tom kraju. Najviše je žitelja bilo 1971. godine kada je broj stanovnika bio 323.

U tom kraju ljudi se uglavnom bave poljoprivredom i stočarstvom, ali selo zbog iseljavanja stanovnika odumire. Taj kraj krševit je i zbog toga su se ljudi morali potruditi da bi uspjeli opstati.

Premda nema sumnje da je u tom kraju nekoć bila bogata tradicijska kultura, o njoj u stručnoj i znanstvenoj literaturi nema podataka. Stoga se nametnula potreba snimiti ostatke nekadašnjih obreda, običaja, vjerovanja i usmeno-književnih oblika. Zapisi u radu nastali su 2008. godine.

Rad je tematski podijeljen u dva poglavlja: *Etnološke i antropološke značajke te Usmeno-književne značajke*. Poglavlja obuhvaćaju više potpoglavlja u kojima se navode i multidisciplinarno interpretiraju suvremeni zapisi običaja, obreda i pučkih vjerovanja vezanih za blagdane dane kroz godinu: Badnjak, Božić, Sveta tri kralja, Poklade ili mačkare, Cvjetnica, Uskrs, Sveti Marko, Sveti Paskal (Paškal), Sveti Ivan Krstitelj, Sveti Petar, Velika Gospa.

Negdašnje bogatstvo usmene književnosti zrcali se u primjerima vjerske usmene lirske pjesme, basme, ojkalica, demonoloških predaja o lodi i mori te pričanja iz života i poslovice.

Cilj rada je spašavanje od zaborava djelića bogate tradicije koja je sačuvana u narodnoj memoriji.¹

1. ETNOLOŠKE I ANTROPOLOŠKE ZNAČAJKE

U radu se, sukladno liturgijskoj godini, navode i interpretiraju najznačajniji blagdani u Ceri.

1.1. Badnjak

Badnjak (Badnji dan, Badnjica, Bonji dan) dan je uoči Božića, a u katoličkom kalendaru je i dan Adama i Eve. Ljudi dolazak Spasitelja i Otkupitelja svijeta iščekuju bdijući i odlazeći na ponoćke. Odatle dolazi i ime toga dana. Riječ *badnjak* svoje podrijetlo vuče iz korijena glagola *bdjeti* (crkvenoslavenski *бѣдѣти*) ili pridjeva *badar* te iz toga izvedenoga glagola *razbadriti se* – ‘razbuditi se’. To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia* – *bdijenje, noćno stražarenje*. Naziv *vilija, vilija Božja* zadržao se i kod Hrvata po sjevernom Jadranu, a kod nekih kajkavaca *Božićno navečerje* naziv je za Badnjak (Gavazzi, 1988). Osim za sam dan, riječ badnjak se koristi i kao ime drveta koje se na taj dan posvećuje i loži. Badnjak je naziv i za drvo *badnjak*. U Barbarićima kod Čitluka u Bosni i Hercegovini badnjakom je nazivan onaj koji je nosio badnjak (Dragić, 2008b).

1.1.1. Post, kićenje zelenilom

Budući je Badnjak vrhunac pripreme za proslavu Božića ljudi u Ceri poste da bi se tom žrtvom pripremili za dolazak Sina Božjeg. Na Badnjak ujutro članovi obitelji dogovaraju se tko će što raditi. Žene uređuju kuće, kite bor i spremaju jaslice, a

¹ Rad je nastao u koautorstvu doktoranda i njegova mentora. Doktorand je zapisao običaje, obrede, vjerovanja i usmeno-književne oblike. Radu je pridodan i primjer koji je zapisala Kristina Jurić, profesorica, nekadašnja studentica Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu (s istim mentorom pri pisanja diplomskoga rada). Mentor je izvršio znanstvenu obradbu navedenih primjera.

muškarci odlaze nabrati bršljan ili kako ga stariji zovu *bršćan*. Nakon što je nabran, njime se kite kuće, konobe i štale. U kršćanskoj tradicijskoj kulturi, bršljan se povezuje sa smrću i besmrtnošću. To je zimzelena biljka koja simbolizira vjernost i vječnost. Budući da bršljan čvrsto prijanja uz podlogu, time simbolizira privrženost i vječni osjećaj (Badurina, 1990). U hrvatskoj je duhovnosti bršljan sveta biljka, jer se po predaji, Isus rodio u štalici obrasloj bršljanom. Također je u tradiciji Hrvata vjerovanje da je bršljan izrastao iznad vrata gdje se Isus rodio. Kada su Židovi ubijali djecu, tražeći Isusa da ga ubiju, domaćini su na kuću stavljali bršljanovu grančicu. Kada su došli do Isusove kuće, vidjeli su bršljan i otišli jer su mislili da su tu već bili.

Zelenilo je boja proljeća i vegetacije i simbolizira nadu; pobjedu proljeća nad zimom, pobjedu života nad smrću. U poganskim inicijacijama zelena je boja vode. Temeljem te simbolike sveti Ivan Krstitelj ponekad je nosio zeleni ogrtač što simbolizira duhovnu inicijaciju krštenja na Jordanu. Zeleno liturgijsko ruho simbolizira nadu i iščekivanje kraljevstva Božjega (Badurina, 1990). Apotropejsko je značenje obreda kićenja zelenilom (Dragić, 2007b).

1.1.2. Svijeće

Kada je kićenje kuća gotovo pripremaju se svijeće.² One se stavljaju u posudu punu žita, a oko njih se stavljaju grančice bršljana. Svijeće se pale na Božić i ostale blagdane za ručkom. Gavazzi kaže da je narod božićnoj svijeći, sad manje sad više, pridavao magične moći pa su zbog toga ukućani nedogorenu svijeću čuvali za iduću godinu (Gavazzi, 1988). Svijeća zauzima posebno mjesto i smatra se svetinjom u kući (Dragić, 2010b).

1.1.3. Blagoslov ovaca

Duž Dinarida pred sumrak na Badnju večer obavljao se blagoslov ovaca.³ U Ceri, pred sumrak, ljudi, koji imaju ovce kada ih zatvaraju u staju pomno paze koja će ovca

2 Višestruka je uloga svijeća u kršćanskoj tradiciji. Prvi kršćani koristili su svijeću, kako bi pred zoru u katakombama za vrijeme bogoslužja imali svjetlost. Njihovom uporabom, izgledom i brojem tumači se crkveno učenje. Jedna svijeća je simbol vjere u jednoga Boga i Spasitelja, dvije svijeće predstavljaju Boga i čovjeka, tri simboliziraju vjeru u Sveto Trojstvo. Šest svijeća na oltaru predstavlja neprekidnu molitvu Crkve i vječno svjetlo u svetištu. Sedam svijeća znakom su sedam sakramenata. Svijeće kod euharistijskog obreda predočuju Kristov dolazak u pričesti. Uskrsna je svijeća znak uskrsnuloga Krista. Biskupova svijeća vjernicima daje na znanje da biskup predvodi euharistijsko slavlje. U Bibliji se svijeća i svijećnjak spominju sedamdesetak puta (Dragić, 2010b).

3 U duvanjskom kraju, nakon obreda stavljanja badnjaka u vatru i prostiranja slame po sobi, pastir uzima pogaču *sriću* i odlazi u štalu. Morao je paziti koja ovca prva ulazi u štalu, a koja posljednja. S pastirom odlazi i ostala čeljad, osim domaćina i onih najstarijih i nemoćnih. Netko od ukućana u štalu ponese bukaru vina i voštanu svijeću. Kad se svi saberu u štali, pastir upali svijeću i počne glasno moliti Boga. S njim mole i ostali članovi obitelji koji su ga dopratili u štalu. Mole Očenaš, Zdravomarijo i Slava Ocu. Molitvom se zahvaljivalo Bogu za darovano blago, za zdravlje blaga te za mir i ljubav u obitelji i svijetu. Kad završi molitva, pastir uzima u ruke bukaru s vinom i daje ovcu koja je prva ušla da popije malo vina. Kad ovca uzme gutljaj-dva vina, pastir da vina i ovcu koja je ušla posljednja. Potom pastir uzima voštanu svijeću i na čelu ovce plamenom svijeće pravi znak križa. Kad i taj obred bude završen, pastir uzima u obje ruke pogaču i da toj ovcu malo kruha. Ovca uzima prvi zalogaj, a pastir držeći i dalje s obje ruke pogaču, stavi je nad ovcu i pruža je članovima obitelji da od nje lome po komadić. Lomljenje pogače počinje od najstarijeg člana koji je tu nazočan. Pogača se lomi samo jednom rukom i to desnom. Komad koji se odlomi od pogače, svatko će poslije pojesti za večerom (Drmić, 2004).

ući prva, a koja posljednja. Te se dvije ovce nakon što uđu u staju hvataju i daje im se piti vino. Ti običaji imaju apotropejski karakter.

Nakon što ovce popiju vino, obitelj blaguje pogaču. Običaj je bio da se djeca natječu tko će od pogače otkinuti veći komad, ali taj je običaj poodavno iščeznuo. Nakon što su ovce zatvorene svi se vraćaju svojim kućama.⁴

1.1.4. Drvo badnjak

Od zore na Badnji dan do blagdana Sveta tri kralja nekoć je drvo badnjak⁵ bilo neizostavan rekvizit božićnih blagdana. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije lišće otpalo. U Jelsi na Hvaru na ognjištu (kominu) palio se badnjak, a postojala je i druga vrsta badnjaka u obliku grane koja se ukrašavala i stavljala na ulazna vrata ili na krov kuće. Hrvati su u Bosni i Hercegovini rano u jutro na Badnji dan pod strehu stavljali granati badnjak (Rihtman Augustin, 1995). U selu Debeljacima kod Banja Luke mladić bi uoči Badnjaka usjekao badnjak – ljeskovu granu, dugu oko dva metra, sa što više resa (Gavazzi, 1988). Druga je vrsta badnjaka – klada, panj, ili truplo stabla dugo od jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara te dva manja komada drveta. U Dalmaciji, na otocima i u Istri to je bio najčešće panj masline ili česmne, u Lici, Slavoniji, Bosni i Hercegovini drvo cera ili hrasta. Cer i hrast se koriste kao badnjaci jer su to dugovječna drva i simboliziraju Božju vječnost. Ukoliko nije bilo tih drveća, badnjaci su bili od graba, bukve, kljena, javora, bora, smreke, smokve, trešnje itd. Najčešće se pale tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući i k tome još za ono muško čedo koje će se roditi iduće godine (Gavazzi, 1988). U nekim mjestima, primjerice, na Lastovu i u Račišćima na Korčuli (Vuletić Vukasović, 1906), pale se veliki badnji krjesovi. (Dragić, 2008b).

U Ceri je riječ o drugoj vrsti badnjaka, tj. o kladama koje gazda, u vrijeme sezone prikupljanja ogrijeva, sprema posebno za večer Badnjaka. Svaki gazda u selu želio je imati najveći badnjak i time se ponosio pa je zbog toga ponekad selom uoči Badnjaka vladao pravi natjecateljski duh, a pobjednik je bio onaj tko bi pripremio najveći badnjak.

Sam obred loženja badnjaka tekao je tako da su se badnjaci stavljali ispred ulaznih vrata u kuću u kojoj su trebali biti naloženi. Desni badnjak uvijek je bio veći i zvan

4 Isti obred zapisan je u stolačkom i duvanjskom kraju.

5 Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine). Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr. Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom Statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj i koji bi za to bili nagrađeni. Kod gradišćanskih Hrvata badnjak se spominje u već u 16. stoljeću što nedvojbeno upućuje da su Hrvati koji su se ondje nastanjivali bježeći od osmanskoga terora od pada Bosanskoga kraljevstva koncem svibnja 1463. godine. U drugoj polovici 17. st. Iochan Weichard Walvasor spominje paljenje i darivanje hranom badnjaka u Istri (usp. Dragić, 2008b).

je *muški badnjak*. Ljudi koji su ložili, a uglavnom se radilo o članovima obitelji čiji su se badnjaci ložili, uzeli bi prvo desni badnjak i pri ulasku u kuću pozdravili gazdu i okupljenu obitelj: *Faljen⁶ Isus! Na dobro van došla Badnja večer!*, a okupljeni odgovaraju: *Vazda⁷ Isus! I s tobom zajno⁸!* Nakon toga dvojica koja nose badnjak prinose ga ognjištu i stavljaju na njega, ali tako da ga tri puta naslone i pomaknu prema naprijed. Isti je postupak i s drugim badnjakom s tim da se pazi da kad su naloženi, desni bude malo ispred lijevog. Nakon što su badnjaci stavljani na vatru, gazda blagoslivlja badnjake i škropi ih svetom vodom i vinom, a potom svetom vodom škropi i okupljene, na što se svi prekriže. Nakon toga, časti okupljene vinom i najčešće bademima ili orasima. Uz sve ovo, obavezno dolazi i stvaranje buke, u današnje vrijeme najčešće petardama. Vjerovalo se da pucnjava odgoni demonska bića.⁹

Nakon što je gotov ophod i loženje badnjaka, ljudi se vraćaju svojim kućama i spremaju za ponoćku. Na ponoćki svećenik za kađenje koristi žar, koji je nastao sagorijevanjem badnjaka koji se lože ispred same crkve, i tamjan, a ne ugljen koji se inače koristi kao žar sa tamjanom.

1.2. Božić

Božić je najsvetiji dan u godini i za narod označava početak nove godine. Po završetku ponoćke ljudi međusobno čestitaju Božić, *božićuju se*. Božić je dan kada je cijela obitelj kući. Prije ručka obavezno se pale svijeće uz koje se moli. Svijeće se gase tek nakon što je objed gotov. Način gašenja svijeća također je zanimljiv. Jedna svijeća predstavlja baku, a druga djeda. Oni te svijeće gase tako da koranicu kruha umoče u čašu vina i kapaju po kap vina na svaku svijeću. Kaže se da će onaj čija se svijeća kasnije ugasi živjeti dulje. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi mnoga su proricanja i vjerovanja vezana uz božićnu svijeću.¹⁰

6 *Faljen* – hvaljen.

7 *Vazda* – uvijek.

8 *Zajno* – zajedno, skupa.

9 To je vjerovanje rašireno kod mnogih naroda, posebice u Kini.

10 Nitko, osim starješine, nije smio dirati svijeću: nije smjela pasti, nakriviti se, puknuti, jer se u tom slučaju vjerovalo da će u nastupajućoj godini starješina kuće umrijeti. Vjerovalo se da će prvi umrijeti onaj koji stoji spram svijeće koja se prva *utrne*. Stari su Neoričani vjerovali ako od gorućih svijeća najprije dogori srednja, najprije će umrijeti glava kuće. Ako prva izgori desna, umrijet će muški član obitelji, a ako prva izgori lijeva svijeća, onda će umrijeti ženski član obitelji. Po dimu božićne svijeće predskazivala se smrt ukućana tako što bi se kod gašenja svijeće gledalo gdje dim odlazi, ona osoba prema kojoj je dim otišao je određena za smrt u idućoj godini. Po narodnom vjerovanju za božićnom večerom i paljenju svijeća prisustvuju i pokojnici iz jedne obitelji. Vjerovalo se da će brzo ovaj svijet napustiti onaj čija je svijeća najviše izgorjela, a ako su svijeće lijepo gorjele, te nisu treperile, govorilo se da će biti mira u kući. Vjerovalo se da, ukoliko domaćin iz prve kaplje ugasi svijeću, neće dugo živjeti, a ako mu se svijeća otima pa je tek nakon nekoliko pokušaja ugasi, onda će duže živjeti. Isto tako, na koga od ukućana krene dim ugašene svijeće, smatra se da će taj prvi umrijeti. (Dragić, 2010b).

1.3. Sveta tri kralja

Kad su Izraelci prolazili kroz moapsku zemlju mezopotamski prorok Balaam izrekao je proročanstvo da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda (IV Mojs. 24,17). Proročanstvo se obistinilo. Prigodom Isusova rođenja Božjom se voljom pokazala čudnovata zvijezda nad Betlehemom gdje se rodio Isus. U kršćanskoj je ikonografiji čudesna antropomorfirana zvijezda kraljevima Baltazaru, Melkioru i Gašparu navijestila Isusovo rođenje. Usred zvijezde bio je lik anđela ili je to bio anđeo koji je letio noseći u rukama zvijezdu, a katkad se unutar zraka blistave zvijezde pojavljuje Krist kao dijete.

Pobožni su mudraci, knezovi ili kraljevi (*magi*) rodom iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, predajom prozvani Gašpar, Melkior i Baltazar opazili zvijezdu i odlučili krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Ne znajući jedan za drugoga kraljevi su iz tri različita smjera putovali na konjima (predaja govori o devama) i sastali se pred Jeruzalemom. Po tadašnjim običajima ponijeli su tamjan, zlato i mirisavu pomast.

Matejevo evanđelje (Mt 2,1-12) izvješćuje kako su mnogi s Istoka vidjeli zvijezdu novorođenoga kralja židovskoga te su došli u Jeruzalem pitati gdje je da mu se poklone. Kralj Herod se uplašio za svoje prijestolje. Židovski su mu pismoznanci rastumačili da će se Mesija po proročanstvima roditi u Betlehemu. Herod je potajno pozvao Gašpara, Melkiora i Baltazara kako bi ih ispitao kada im se pojavila zvijezda. Poslao ih je u Betlehem da pronađu Dijete kako bi mu se i on pošao pokloniti.

Kad su kraljevi krenuli prema Betlehemu, ponovno im se pojavila zvijezda, koja je nestala kada se pojavio Herod. Zvijezda je išla pred njima i zaustavila se nad mjestom gdje se rodilo Dijete. Ušli su u kuću i vidjeli Dijete s majkom Marijom. Pali su na koljena i poklonili se Djetetu te ga darovali tamjanom, zlatom i smirnom.

Poslije toga su u snu primili upute od Boga da se ne vraćaju Herodu te su se drugim putem vratili u svoju zemlju. U kršćanskoj ikonografiji kraljevi leže u jednom krevetu, a kraj njih je anđeo koji je personificirana opomena što su je kraljevi primili u snu. Taj je motiv starozavjetne provenijencije i nalazi se u priči o Lotu kojega je anđeo upozorio da bježi jer će strašna kazna zbog grijeha zadesiti Sodomu i Gomoru.¹¹ U kršćanskoj ikonografiji kraljevi se ukrcavaju na brod kojeg Herodove sluge od srdžbe spaljuju.

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi značajno mjesto zauzimaju obredi i pjesme koji su se izvodili uoči blagdana Sveta tri kralja i na sam blagdan (6. siječnja). Neki se narodni običaji ponavljaju na Badnjak, Božić, Novu godinu i Sv. tri kralja. Tako su se, primjerice, na blagdan Sveta tri kralja palile svijeće kao na Badnjak, Božić i Novu godinu, objedovala su se ista peciva, molile iste molitve, pjevale/recitirale iste pjesme itd. (vidi: Dragić, 2007a).

11 Golem je broj legendi te provenijencije koje Hrvati i danas pripovijedaju. Najveći je broj tih legendi o propasti Gavanovih dvora i nastanku jezera na mjestu nekadašnjih Gavanovih dvora i imanja (vidi: Dragić: 2003.)

Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor. Posjeti obitelji, prijateljima, susjedima u božićno vrijeme i blagoslov vode na Bogojavljenje su kraj božićnih blagdana.

1.4. Poklade ili mačkare

U razdoblju od Očića pa do Čiste srijede ili Pepelnice odvijaju su se ophodi *maskiranih povorki*. To je razdoblje poklada ili karnevala. Prema Gavazziju, dva su vjerojatna načina na koje je ovo razdoblje dobilo naziv karneval. Prema prvoj teoriji ime potječe od latinskog uzvika *Carne vale!* što znači *Zbogom meso!* Ta teorija odražava se i u hrvatskom nazivu za to razdoblje *mesopust* što bi bio prijevod prije spomenutog uzvika. Druga teorija o nastanku toga naziva govori da potječe od *carrus navalis* što je latinsko ime za lađu na kolima koja se u prošlosti vozila po srednjoj Europi u pokladnim povorkama (Gavazzi, 1988). One su išle od sela do sela i putem proizvodile buku. Sudionici su bili odjeveni u ogrtače od ovčje vune. Ako nisu imali cijeli ogrtač onda bi po sebi povješali barem ovčje repove i manje komade vune. Oko pojasa na konopu visjela su im zvona, često zbog neimaštine samo jedno zvono. Na glavi su neki imali maske nekakvih rogatih spodoba, dok bi ostali lica zaernili pepelom ili čađom. U ruci su uglavnom nosili nekakav štap ili toljagu. Oni u povorci međusobno su se sudarali, a njihova zvona proizvodila su buku koja je plašila malu djecu. Uz to djecu bi često posipali lugom koji su nosili u svojim torbama. U torbe su stavljali i poklone koje bi im ljudi davali. Taj običaj je poodavno odumro. Prvobitno značenje tih ophoda uglavnom je apotropejsko i svrha im je zastrašiti zle sile i udaljiti ih od ljudi, stoke i životnog prostora (Gavazzi, 1988).

1.5. Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje kršćanska je svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u Veliki tjedan (Dragić, 2010a).

Na Cvjetnicu ujutro ljudi su se umivali u ubranom cvijeću koje je prije stavljeno u vodu. To su uglavnom bile ljubičice, ali i drugo proljetno cvijeće. Zatim su svi zajedno odlazili u crkvu na blagoslov maslinovih grančica. Taj obred ima apotropejski karakter.

1.6. Uskrs

Tjedan dana nakon Cvjetnice je Uskrs. Uskrs je najveći kršćanski blagdan. Prvotno se slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Svoje porijeklo vuče od židovskog blagdana Pashe kada je Bog izbavio izraelski narod iz egipatskog ropstva. Kršćani se ovim danom prisjećaju Isusova Uskrsnuća od mrtvih (Dragić, 2010a). Večer uoči Uskrsa ljudi su, kao što i sada idu, odlazili na bdijenje. Za vrijeme

mise održava se obred blagoslova hrane, tj. jaja, kruha, i drugih plodova zemlje. Na taj obred ljudi su nosili različite plodove poput kapule. Sutra ujutro za doručkom obitelj je blagovala posvećenu hranu. Uz taj objed palile su se i gasile svijeće. Dio jaja koja su blagoslivljena nije prethodno oljušten, već su ta jaja blagoslivljena s ljuskom. Ta bi se ljuska i mrvice koje su preostale nakon obroka nosili i ostavljali u vinogradu ili vrtu. Ni jedna mrvica nije se smjela baciti.

1.7. Sveti Marko

Sveti Marko bio je jedan od četvorice evanđelista. Bio je pratilac Pavla i Barnabe na njihovom prvom misijskom putovanju. Nakon što napušta Pavla pridružuje se svetom Petru u Rimu i služi mu kao tajnik. Prema uputama svetoga Petra, piše prvo Evanđelje. Propovijedao je kršćanstvo u Libiji, a zatim i u Aleksandriji gdje je pretrpio mučeničku smrt. Njegovi su ostatci nekoliko stoljeća kasnije preneseni u Veneciju čiji je sveti Marko postao zaštitnik (Badurina, 1990).

Na dan Svetoga Marka održava se *blagoslov polja* i *gospine trave* ili *djeteline*. Za vrijeme mise svećenik s okupljenim vjernicima iziđe na polje i tamo blagoslivlja maslinove grančice koje bi vlasnici potom zaboli u svoj dio polja. Nakon toga blagoslivljale su se gospina trava ili djetelina. Izbor između ovih dviju vrsta trave ovisio je o dostupnosti. Ta se trava nakon blagoslova nosila kući gdje bi je gazda izrezao i pomiješao s hranom za ovce. Tada bi se sve to dalo ovcama da jedu. Vjerovanje je bilo da će ta trava donijeti zdravlje životinjama u tekućoj godini.

1.8. Sveti Paskal (Paškal)

Sveti Paškal se rodio na veliki duhovski blagdan 16. svibnja 1540. u Torre Hermosa, u Aragonskom kraljevstvu, današnjoj Španjolskoj. Paškal je kao dječak bio pastir, a kasnije se zaredio i postao franjevac. Isticao se svojom poniznošću i blagošću. Za vrijeme života posebno je branio sakrament Euharistije riskirajući vlastiti život. Umro je na Duhove 17. svibnja 1592. godine.¹²

Sveti Paškal u prošlim je vremenima zauzimao posebno mjesto u životu ljudi. Naime, ljudima su tada životinje, njihovo blago, bile glavni izvor prihoda, a na Svetog Paškala u crkvi se održavao *blagoslov ovčjeg runa* i drugih predmeta životinjskog podrijetla. Ti predmeti predstavljali su samo blago budući da se ono nije moglo uvoditi u crkvu. Crkvi se u prošlosti kao dar ostavljalo runo vune najboljeg ovna u stadu kao zalog zaštitniku.

1.9. Sveti Ivan Krstitelj

Blagdan svetoga Ivana Krstitelja slavi se 24. lipnja. Naziv Krstitelj dobio je jer je u rijeci Jordan krstio Isusa Krista. On je i posljednji starozavjetni prorok, sin svećenika Zaharije i Elizabete koja je bila rođakinja Djevice Marije (Dragić, 2010a).

¹² http://www.zupa-svkriz.hr/kalendar/novi/opis.php?dat=paskal_baylon517.htm (18. 05. 2012.)

U predvečerje prije Svetog Ivana palio se u Ceri, kao i u ostatku Hrvatske, krijes, ili kako ga u ovom kraju zovu *svitnjak*. Gavazzi kaže: „Glavni običaj, koji gotovo da daje biljeg Ivanj-danu u cjelini Hrvata, to je paljenje ivanjskih vatara, kresova. Običaj je gotovo općehrvatski“ (Gavazzi, 1988).

Mjesto paljenja svitnjaka razlikovalo se od obitelji do obitelji. Obitelj kazivačice imala je običaj paliti ga u blizini vinograda iz praktičnih razloga jer je drvo koje su koristili bilo pruče loze koje su nakon rezanja ostavljali da se suši za tu priliku.

Prije su u selu postojala dva natjecanja vezana uz svitnjak. Prvo je bilo čiji će svitnjak proizvesti najviši plamen. Zbog toga su ljudi znali raditi goleme svitnjake. Drugo natjecanje dolazilo je na red kada bi svitnjak malo sagorio. Tada bi mladići iz sela, da bi dokazali svoju odraslost, preskakivali svitnjake. Ti običaji izumiru s izumiranjem sela. Ipak, jedna je stvar vezana uz ovaj običaj opstala. To je običaj da se, prije paljenja, svitnjak poškropi svetom vodom i da uz njega obitelj moli, a to je i najvažniji dio cijelog obreda.

1.10. Sveti Petar

Sveti Petar (Šimun) sa svojim bratom Andrijom prvi je krenuo s Isusom Kristom. Za njega je Isus rekao: „Ti si Petar – Stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju“ (Mt 16, 15-19). On je prvi rimski biskup, a zbog svoga propovijedanja vjere podnio je mučeničku smrt.

Na taj dan slavi se svetac *zaštitnik* Cere. U prošlosti se na taj dan održavao tzv. *dernek*.¹³ Nakon mise kraj crkve igralo bi se kolo i pjevalo, a onda bi se ljudi zaputili kućama gdje bi počastili pristiglu im rodbinu. Taj dan bi u selo dolazili ljudi sa svih strana. Osim pjesme i plesa prije su se često održavala i natjecanja u snazi i izdržljivosti. Mladići bi se natjecali u bacanju kamena s ramena, potezanju konopa, obaranju ruku i rvanju.¹⁴ Nakon natjecanja domaćini su pripremali gozbe za svoje goste. Taj običaj je nestao.

1.11. Velika Gospa

Velika Gospa dan je koji se obilježava u spomen na Uznesenje Blažene Djevice Marije u nebo. Taj blagdan se iznimno štuje. Narod hodočasti u Sinj. Hodočasnici polaze iz sela večer uoči Velike Gospe. Oni bi noću hodali preko brda i dolina, a jedini orijentir bila im je Sjevernjača. Teren nije nimalo lak jer sve je to stjenovit i teško prohodan krajolik. Najbrži su ujutro stizali u Sinj da se poklone slici Čudotvorne Gospe Sinjske. Taj težak put dokaz je neizmjerne vjere naroda koji se pouzdavao u Božju pomoć.

¹³ *Dernek* – sajam i pučko slavlje uz koje su vezani pjesma i ples, a uglavnom se odvijao na dan nekog sveca.

¹⁴ *Rvanju* – hrvanju.

1.12. Žetva

Vrijeme žetve uglavnom je u srpnju. Nekoć bi ljudi odlazili u polje i tamo bi kosama ili srpovima, ovisno o kulturi koju ubiru, ubirali plodove svoga truda. Najzastupljenije poljoprivredne kulture bile su *pšenica*, *ječam* i *kukuruz*. Zbog oskudne količine raspoloživa zemljišta, velik trud morao je biti uložen da bi se išta postiglo. Vjerojatno se zbog toga i slavila uspješna žetva. Kada bi ti poslovi na polju bili završeni urod, vezan u snopove, utovario bi se na kola ili *kar*¹⁵ (kako se kola u ovom kraju nazivaju). Kada bi *kar* stigao kući njegov teret se istovarivao na gumno ili, kako narod u Ceri kaže, *gumno*. Tu bi se okupljali ljudi iz sela i međusobno se pomagali u poslu.

Na sredini svakog *gumna* bila je rupa u koju bi se zabio stup koji se zvao *stožina*.¹⁶ Oko *stožine* jednakomjerno bi se poslagao urod. Tada bi se na *gumno* uvodili konji koji bi zatim bili zavezani za *stožinu*. Konji bi svojim hodanjem gazili po žitu i time skidali ljušturu sa pšenice. Nakon toga, to zrnje prikupljalo bi se na hrpu, a zatim posebnom drvenom lopatom bacalo u zrak. To se radilo da vjetar iz žita odstrani otpad koji je bio lakši od zrnja što je ponovno padalo na hrpu. Taj dio posla zvao se vijanje.

Za obradu kukuruza koristio se drukčiji pristup. Kukuruz se čistio ili *pelješao*¹⁷ tako da bi ljudi sjeli oko hrpe klipova. Oni bi s njih skidali lišće od kojega se kasnije izrađivala tzv. *šušbina*¹⁸ na kojoj se spavalo. Kad je lišće skinuto, s klipa se skidalo i zrnje, a cijeli taj proces pratile su priče starijih članova obitelji ili pjesma. To je bio važan dio godine za cjelokupnu zajednicu i njezin opstanak i zbog toga mu se posvećivala tolika pažnja.

1.13. Igra *Stipane, bane, otvori vrata*

Kao i danas narod se i nekoć zabavljao igrajući različite igre i sudjelujući u različitim natjecanjima. Najčešće se igralo na raznim dernecima, a tada su često bila natjecanja u snazi poput bacanja *kamena s ramena* ili *suke*.

Ova igra izrazito je zanimljiva zbog zaziva koji se u njoj koristi. Dvoje igrača se drži za ruke, a ostali moraju proći između njih. Da bi igrači prošli oni moraju izreći sljedeći zaziv: *Stipane, bane, otvori vrata!* Na to ih dvoje koji se drže za ruku pitaju: *Čija je vojska?*, a oni im odgovaraju: *Stipana bana*. Kada svi igrači prođu kroz vrata dijele se na dvije skupine s jednakim brojem članova. Tada se hvataju oko struka, a osoba koja je prva u redu hvata prvoga iz protivničke skupine za ruke te se dvije skupine međusobno potežu. Igra podsjeća na potezanje konopa, ali ono što je zanimljivo u toj igri zazivanje je imena Stipana bana. Moguće je da se ovaj zaziv

15 *Kar* – vrsta zaprežnih kola koja je vukao konj ili vol, a služila su za prijevoz ljudi i tereta.

16 *Stožina* – stup na sredini gumna za koji se vezao konj.

17 *Pelješanje* – proces čišćenja kukuruza od lišća, tj. odstranjivanje lišća s klipa da bi se zrnje moglo lakše s njega skinuti.

18 *Šušbina* – lišće koje bi se uklonilo *pelješanjem* s kukuruza. Ovo se lišće koristilo za izradu madraca tako što bi se umetalo u neku vreću ili plahutu.

odnosi na bosanskoga bana Stjepana Kotromanića koji je Bosnom vladao od 1322. do 1352. godine. On je bio moćan vladar čiji se utjecaj osjećao i na hrvatskim prostorima. Uspješno je trgovao s Dubrovčanima te ratovao s hrvatskim plemićima za prevlast u Dalmaciji. Svojoj državi priključio je i Humsku zemlju, a godine 1339. veže se uz Katoličku crkvu. Njegov sinovac, Stjepan Tvrtko I. naslijedio ga je te je okrunjen za prvoga bosanskoga kralja (Klaić, 1882).

2. USMENO-KNJIŽEVNE ZNAČAJKE

Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti. Slijedi vjerska usmena lirska pjesma¹⁹, basma, ojkalice, demonološke predaje i poslovice.

2.1. Vjerska usmena lirska pjesma

Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u VII. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate. Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od XIII. st. do naših dana. Te pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća i pod tuđinskom i pod nenarodnom vlašću.

Budući da se prema crkvenome učenju godišnje vrijeme dijeli na *Advent*, *Božić*, *Korizmu*, *Uskrs* i *Vrijeme kroz godinu* molitvene pjesme mogu se klasificirati na: adventske i božićne, korizmene i uskrsne te svetačke. Toj klasifikaciji mogu se dodati: *molitvene pjesme Isusu*, *molitvene pjesme Mariji*, *jutarnje*, *večernje*, *obredne*, *prigodne*, *općinske (pripоруке)* (Dragić, 2008a).

Neke pjesme padaju u zaborav i nestaju, a neke od njih ostaju u malobrojnim sjećanjima. Te pjesme se u određenim okolnostima revitaliziraju. Takav je i sljedeći primjer:

Budi faljeno

*Budi faljeno, u sve vrime,
Isusa i Marije i Josipa,
slavno ime.*

*Budi faljeno, u sve vrime,
Isusa i Marije i Josipa,
slavno ime.*

19 Usmena lirska pjesma prisutna je u životu čovjeka od njegova početka do samoga kraja. Odlikuje ju osjećajnost i kako Josip Kekez kaže: „neograničen tematski i mnogobrojan motivski svijet“ (Kekez, 1986). Lirske pjesme mogu se klasificirati u dvije skupine, svjetovne lirske pjesme i vjerske lirske pjesme s nizom podvrsta. To je rezultat raznovrsnosti i brojnosti motiva koji obuhvaćaju sve segmente ljudskoga života.

*Budi faljeno, u sve vrime,
Isusa i Marije i Josipa,
slavno ime.
Isusa i Marije i Josipa,
slavno ime.*

*Ti se smiluj,
Ti nam prosti,
što sagrješmo u mladosti
Amen!*

Ova pjesma se u župnoj Crkvi svete Marije danas pjeva na kraju svake mise. Jedno vrijeme bila je zapostavljena pa čak većinom i zaboravljena. Za njezin povratak zaslužan je bivši župnik koji je po svom dolasku u župu pitao postoji li neka pjesma koju bi narod htio pjevati na misi. Tada su je se neki stariji ljudi sjetili. Nije sigurno da je ova pjesma autohtono s ovih prostora.

2.2. Basma

Basma je stručni naziv za usmeno-retorički oblik kojim se želi čovjeka, njegovu imovinu i stoku zaštititi ili osloboditi od bolesti i demonskih sila. U stručnoj su uporabi za basmu sinonimi *egzorcizam* i *zaklinjanje*, a narodni su nazivi *bajalica* i *bajavica*. Neki filolozi i leksikolozi smatraju da je basma čarobni tekst koji se izgovara pri bajanju (čaranju, vraćanju) (Dragić, 2008a).

U proljeće u Ceri je bio običaj da se od grančica jasena izrađuju frule ili svirale. To se radilo od grana tek propupalog jasena kojemu se lako dala odstraniti kora, a to je bilo važno da bi se napravila dobra svirala. Uz izradu svirala bake i djedovi bi unučadi pjevali sljedeću pjesmu koja je kratka i lako se pamti: *Poskoč kora od drveta, / ko mišina od jareta*. Ta pjesma navodno je poticala koru jasena da se lakše skida.

2.3. Ojkalice

Ojkalice su često opisivale život naroda uz dozu humora, te uz čestu prisutnost seksualnih aluzija. U primjerima koji slijede primjetno je i domoljublje. Vrijednost ojkalice prepoznali su i Ujedinjeni narodi koji su je uvrstili u UNESCO-ov registar nematerijalne baštine godine 2010. što je iznimna čast te veliki poticaj za očuvanje ovoga običaja.

*U Zagori ispod Bogočina²⁰
špicalija²¹ to je čaša vina
OOOOJ!*

*Ja sam moju i brija i šiša,
Kraj komina di se pura miša
OOOOJ!*

20 Bogočin – ime brda. Usmenom predajom starih Miljevcana sačuvala se etnološka predaja: U davna vremena bijahu Miljevci prekriveni neprohodnom hrastovom šumom. Bila je tako gusta da se moglo prijeći s jednog hrasta na drugi bez silazjenja na tlo i to od desne obale Čikole do lijeve obale Krke. U toj bogatoj šumi živjele su srne, vukovi i druga mnogobrojna divljač. Dva kilometra južno od današnjeg sela Ključa, na ravni iznad klisure Orlovače, sjao se grad Ključ.

Na sjevernoj strani Miljevaca, na lijevoj obali rijeke Krke, na strmoj klisuri kod današnjeg sela Bogatića, blistao je Bogov-grad (Bogočin). Grad Ključ pripadao je jednoj hrvatskoj plemićkoj porodici, a član te porodice Andrija bijaše oženjen Čikom, sestrom hrvatskoga kralja Krešimira. Andrija i Čika imali su dvije kćeri: Vekenegu i Miljevu. Vekenega je bila pobožna i stupila je u redovnice, a Miljeva bijaše lijepa kao vila iz čikolske klisure. Pošto bijaše gospodskoga roda, a ni po ljepoti joj nadaleko ne bijaše ravne, za ruku su joj se otimali plemićki sinovi.

Pošto roditelji nisu imali muškog potomka, nisu htjeli dati Miljevu ni za jednog prosca koji nije bio voljan priženiti se u grad Ključ. Nisu htjeli ni čuti da se grad Ključ poslije njihove smrti proda, ili, još gore, opusti. Vrijeme je prolazilo, a nijedan se prosac nije htio priženiti u grad Ključ te su Miljevini roditelji morali pristati na pogodbu s gospodarom Bogov-grada Bogomirom koji je bio posljednji izdanak svoje porodice. Pogodba je glasila ovako: Ako u braku Bogomira i Miljeve bude blagoslova i sinova, jedan će od njih naslijediti grad Ključ i u njemu stvoriti potomstvo.

Kada su se složili o ženidbi i nasljedstvu valjalo je prokrčiti šumu između Ključa i Bogov-grada kako bi svatovi mogli na konjima doći po djevojku. U ono vrijeme na Miljevcima nije bilo naselja pa su roditelji mladenaca morali tražiti drvosječe po drniškoj i skradinskoj krajini da prokrče šumu između Ključa i Bogov-grada. Sječa šume trajala je trideset tri dana. Kada je šuma bila prosječena roditelji mladenaca dogovorili su i dan vjenčanja. Odmah nakon toga Bogomir je sakupljao ugledne svatove, a roditelji djevojke rođake i prijatelje. Među Bogomirovim je svatovima bilo i onih koji su prosili Miljevu, ali se nisu htjeli priženiti u Ključ. Kada su čuli za Bogomirovu ženidbenu pogodbu, pitali su se kako i sami nisu došli do takvog pametnog rješenja, ali bilo je prekasno.

Okupljeni svatovi krenuli su na dogovoreni dan iz Bogov-grada u grad Ključ po lijepu Miljevu. Pred Ključem su ih dočekali Miljevini roditelji, rođaci, prijatelji i uzvanici, a Miljeva je bila u odajama sa sestrom i drugim djevojkama plemićkoga roda.

Po ondašnjem običaju mlada se morala otkupiti zlatom, a to je bila dužnost staroga svata iz roda mladoženjina. Kada je stari svat „otkupio“ mladu i izveo je pred svatove, tek tada su svatovi smjeli ući u djevojačke dvore. Poslije pjesme, šale i svatovskih doskočica, vjenčanje je obavljeno u obiteljskoj kapelici grada Ključa. Vjenčao ih je neki Zadrani, rođak mladenkin. Nakon vjenčanja priređena je gozba, a poslije gozbe pjesma i šala kao i u današnjim svatovskim običajima.

A kada je došlo vrijeme da svatovi s mladom krenu k dvoru mladoženjinom, tiha je tuga obuzela srca Miljevinih roditelja. Da bi svatovi stigli u Bogov-grad prije mraka, izveli su mladu, pozdravili njezine roditelje, rođake i prijatelje, te zajašili konje i uputili se u Bogov-grad udarajući u bubnjeve, frule i svirale, tjerajući konje i pocikujući. Takvog veselja nisu doživjeli Miljevci ni prije, ni poslije jer bubnjanje i pjesma nisu prestali sve do Bogov-grada. Kada su svatovi s lijepom Miljevom stigli do Bogov-grada bila je već noć, a pjesma nije prestajala. No, nekoliko koraka prije ulaska u Bogov-grad mladenkinog je konja uplašio orao i s mladom se niz klisuru strmogladio u duboku provaliju Krke. Kada to vidje mladoženja, natjera konja i na njemu se za lijepom Miljevom baci u provaliju. Roditelje obuze velika tuga, te se u svome jadu obračahu jedino Bogu, a narod taj kraj između Bogov-grada i Ključa prozva Miljevcima u čast lijepoj Miljevi (Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost, Miljevački sabor, Visovac-Drinovci, 2008., str. 1-15.)

21 Špicalija – lijek.

*Crvena kapa, a košulja bila,
Plave gaće, zastava je cila
OOOOJ!*

*Na svetog Marka u Vinovu,
Dobija san u jaketu novu
OOOOJ!*

2.4. Demonološke predaje

*Sila*²² su bila sastavni dio života zajednice. Na tim *silima* družili su se momci i djevojke, ali to je bila prilika za starije da dogovore poslove. Tu se jelo i pilo, a uz to cijelu noć su se pričale razne dogodovštine. Često su to bile zastrašujuće priče sa primjesom humora. Nakon takvih priča nekima je čak trebala pratnja do kuće jer se nisu sami usudili izići u noć.

2.4.1. Loda

Stari su vjerovali da u šumama u okolici sela živi loda.²³ Loda se javlja kao magarac na kojega zajaši noćni putnik. Tada loda naraste visoko i jahača ostavlja na vrhu neke grane ili nekom drugom visokom mjestu. U Ceri se pripovijeda da se loda pojavljivala noću i zato se u to vrijeme bilo opasno kretati izvan sela. Govorilo se da onima koje uhvati u šumi loda daje da biraju hoće li oni nositi nju ili ona njih. Onaj kojega loda uhvati, morao ju nositi cijelu noć po šumi ili će ona njega odvesti negdje odakle se više nikada neće vratiti obitelji. U predajama o lodama prepleću se motivi đavola pretvorenoga u magarca i motivi demonskoga bića kuge.²⁴ U Ceri se pripovijeda anegdota o lodi:

Jednon se po noći u šumi šeta neki plašljiv čovik. On je jadnik bija tako ispripadan ton legendon da je na svaki šum skaka od stra. U šumi su se u isto vrime našla i dva momka iz istog sela. Oni su ga poznavali pa su se odlučili malo našalit s njin. Jedan se od nji maskira i iskočija na put isprid poplašenog susida. Kada ga je nesritnik vidija odma je počēja zazivat Boga da ga spasi od aveti Lode. Tad mu je maskirani momak da da bira oće li ga nosit po šumi ili će njega Loda odnit sa sobon. Uplašeni čovik koji

22 *Silo* – sijelo, okupljanja, uglavnom mladosti, na kojim su se pričale priče.

23 Mnogi Zlarinjani pripovijedaju o lodi koja se uglavnom javlja kao magarac na kojega na zlarinskoj rivi zajaši zakašnjeli noćni putnik, a iznenada naraste visoko i jahača ostavlja na vrhu zvonika crkve Gospe od Rašelja ili na nekoj grani: *Noć, nije bilo sviće, ribari su išli daleko na lignje s donje strane Zlarina. Ošli bi kod Gospe kad ono ka neki veliki lode, ni tovar, ni konj. Ovi jedan se uspeja na nj, lode je nosija i ti čovik se hitija na granu, a lode otiša i ostavija ga. (Lode bi bio morski čovjek, sredozemna medvjedica.)*

Ivani Tičić 2012. godine na Zlarinu kazao je Tomislav Bumbak, zvan Ombre, rođ. 15. 5. 1960. Rkp. FF ST, sv. 2012. D.

24 Kuga se, po narodnom vjerovanju, pokazivala kao kostur *djevojčure* u bijelim haljinama, a nestajala je u obliku vatre. Svojim dodiranjem izazivala smrt. U srednjem vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva. Bolest – kuga povremeno se pojavljuje u Kini i drugim dijelovima svijeta. Ako se rano poduzme liječenje, moguće ju je brzo zaustaviti, a ako se ne liječi, smrtonosna je u 60% slučajeva. HINA/AFP, Teletext, 28. 10. 2004. str. 179. U Bosni i Hercegovini mnogo je kužnih *grebova* i *grebalja*.

je volija svoju obitelj odlučija je da će rađe nosit Lodu na svojin leđin cilu noć nego da ga ona odnese. Kad je čovik uzeja Lodu na leđa drugi je momak uzeja njegove stvari koje je on od stra bacija na pod. S tin je stvarin otiša u selo i ispriča cilom selu šta se dogodilo. Kada su to ljudi čuli priplašili su se, a stvar koja je nji pristravila je bila kad su vidili kako umorni čovik ulazi sa Lodon na leđin u selo. Kad su momci vidili koja je panika nastala odlučili su otkrit selu svoju uncutariju²⁵. Ljudi su tek tad vidili koliko su glupi, a dva su se uncuta²⁶ dobro nasmijala cilom selu.

2.4.2. Mora

Prema Ardaliću: „Ime mora dolazi od morenja, kad se navali na čeljade, bi rek sad će ga umoriti.“ Nadalje: „More se rađaju od vještica, pa i ne bilo od njih: koje se god dijete rodi u košuljici modroj, svako postaje mora“ (Ardalić, 2010). Prema kazivačici, more se rađaju u bijeloj košuljici i kako bi oslobodili dijete od te košuljice i života koji bi proživjelo kao mora trebalo je glasno izreći sljedeće: *Nije vila ni vištica nego prava kršćanica*. Taj zaziv prema vjerovanju naroda oslobađao je dijete košuljice. To je zapravo basma ili zaklinjanje, retorički oblik čiji je cilj da čovjeka zaštiti od uroka ili bolesti. Basme protiv more brojne su, a more su najčešće ženska bića koja napadaju one mladiće koji su iznevjerili djevojku (Kekez, 1986).

Uz to vjerovanje veže se i priča prema kojoj je jednoj ženi u san dolazila mora koja ju je uznemiravala i oduzimala joj san. Nakon nekog vremena žena je otišla u gatare koja joj je rekla da sljedeći put mori kaže kako će joj ona (mora) doći po zajam i tako će otkriti tko je uznemirava. Žena se s morom suočila i to joj rekla, a na vrata joj je uskoro došla žena iz sela po zajam. Kada joj je rekla da ona zna da je mora više joj u san nije dolazila.

Ardalić u svojoj knjizi donosi podatke o tradicionalnom narodnom lijeku i zaštiti od zla. Prema njemu: „Koji luka puno jede, na nj neće mora; neki se i mažu u večer, kad liježu, lukom“ (Ardalić, 2010).

2.5. Pričanje iz života

Pričanja iz života su najčešće kratke i podrugljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici pojedinih krajeva i sela, pripadnici određenih društvenih slojeva (seljaci, malograđani) i zanimanja (činovnici, policajci). Isprepleću se novelama, anegdotama, šalama i vicevima.

U *pričanjima iz života* nalaze se didaktička pričanja o *ubijanju staraca*, metaforično pričanje, primjerice, o *sedam prutova*, šaljiva i druga pričanja (Dragić, 2008a).

U Ceri se usmenom komunikacijom sačuvala priča:

²⁵ *Uncutarija* – nestašluk, manguparija.

²⁶ *Uncut* – mangup, berekin.

2.5.1. Gradnja željezničke pruge

U Ceri i danas postoji predaja zašto je trasa željezničke pruge koja se gradila od 1874. do 1877. prošla oko Bogočina, a ne s južne strane sela kako je, navodno, bila i projektirana. Po priči, inženjeri su stanovali u kući nekog Hrge iz sela Koprna. On je bio gazda koji je na konju, s bijelim rukavicama na rukama, obilazio svoja imanja na kojima su radili nadničari. Odnosio se kao gospodin prema nadničarima i skupo im naplaćivao hranu. Nezadovoljni takvim odnosom oni su mu rekli da će mu »zmiju« (prugu) protjerat kraj kuće te da je se neće riješit ni njegovo deveto kolino.²⁷

2.5.1. Priča o pijanom trgovcu

U slijedećoj kao i u prethodnoj priči vidjet ćemo kako su dvojica mladića nasamarila čovjeka koji je imao veliku manu. Njegova je mana bila ljubav prema alkoholu.

Prije su se u većin mistin ili gradovin redovito održavali pazari stoke i ostale robe. Tako je jedan dan na sajam krenija taj trgovac. Na sajam je iša da kupi vola za oranje, a kad ga je kupija odlučija je otić do krčme. I kako je ima naviku popija je previše. Popodne je krenija prema svom selu vodeć za sobom novog vola vezanog konapon²⁸. Kad je doša otprilike do po svog puta srija je par mladih komšija²⁹. Oni su u prolazu vidili da je on pijan. Njima je bilo dosadno pa su ga mislili malo zezat. Dvojica od nji su mu se prišuljala s leđa. Jedan od nji je pririza konap i nastavlja odat s konapon u ruci za pijanin gazdon. U to vrime drugi je odveja vola.

Tako su nastavili put prema selu bez stanke, a momak koji je drža konap nekad bi ga lagano potega da pijanac ne posumnja. Kad su stigli u selo gazdi nije bilo jasno zašto mu se svi u selu smiju. Blizu gazdine kuće momak koji je drža konap pustija ga je i pobiga, a vlasnik je doša kući samo sa komadon konapa u ruci. On je to svatija tek kad mu je to reka susid.

Momak koji je odveja vola veza ga je za stablo blizu sela. Vol je tu i dočeka gazdu kojem su se sad svi rugali.

To je jedna od poučnih priča koje su bake pričale unučadi i ostaloj čeljad³⁰i da im pokažu koje stvari u životu ne valjaju.

2.5.3. Stradanje stada

Jedne se večeri jedan čoban vratija kući bez svog blaga. Blago je zbog lošeg vrimena pobiglo od njega pa ga tu večer nije uspija nać. Čoban je bija nervozan jer je zna da mu je to blago sve. Nakon noći u kojoj nije spava diga se iz kreveta. Nije još ni izaša iz kuće, a na vrata mu je doša susid i javija mu da mu je blago pocrkalo.

27 Kristini Jurić 2009. godine u Unešiću kazao je Jakov Grbeša. Radi u školi kao nastavnik hrvatskog jezika. Rođen je 1947. godine. Rkp. FF ST, sv. 2009., D.

28 Konap – konop.

29 Komšija – susjed.

30 Čeljad – djeca ili ljudi općenito.

Blago je taj susid naša blizu sela pod raston³¹ kako leži. Za vrime noći tu se sklonilo, a pri jutru je u taj rast udarija grom. Kako je grom udarija blago je samo popadalo i ostalo ležat na mistu.

Taj je dan u toj kući bila tuga ko da je umra neko od ljudi.

Priča pokazuje važnost stada ovaca za ovaj kraj. Bez stada, egzistencija obitelji bila je ugrožena. Stoga su ljudi svoje životinje zvali blagom.

2.6. Poslovice

U usmeno-književnom sustavu poslovice je zacijelo najkraći oblik. Prema Josipu Kekezu poslovice se kao termin ustaljuje tek u 19. stoljeću. Naziv poslovice, prema Josipu Kekezu, nama dolazi iz ruskog jezika. Njoj je prethodio termin priričje, što je doslovan prijevod latinske riječi proverbium (Kekez, 1986). Poslovice su izraz narodne mudrosti i rezultat bogatog životnog iskustva i time neprocjenjive za zajednicu koja ih baštini.

Uzmi lude dok te nude, nećeš kad ne bude. To se govorilo sramežljivima koji bi se na primjer ustručavali uzeti nešto što im je bilo ponuđeno.

Pet baba kilavo dite. Ta poslovice znači da više nespretnih ljudi neće napraviti posao bolje nego jedna osoba.

Ko š đavlon tikve sadi o glavu mu se razbijaju. To znači da onaj će onaj tko se bavi zlim poslovima loše i završiti.

Gledaj svoj posa. Poslovice znači da moramo paziti što mi radimo, a ne voditi brigu o susjedovim problemima ili greškama. Susjed će se sam za to pobrinuti.

Bolje svašta pojist, nego svašta reć. To nam govori da trebamo paziti što govorimo, jer izrečeno često ima teške posljedice na nas i našu okolinu.

2.6.1. Poslovice o blagdanima

Ove poslovice najčešće govore o spomen-danima svetaca kao danima koji određuju faze života ljudi. Naime, oni su često označavali početak godišnjih doba ili sezone poljoprivrednih radova. Slijedeće poslovice ogledni su primjerci:

Sveti Ante opat, ajte ljudi kopat. Blagdan Svetoga Ante opata je 17. siječnja i već je tada treba početi radove u vinogradu.

Sv Kata kokošica, misec dana do Božića.

Sveta Kata snig na vrata.

Blagdan svete Katarine Aleksandrijske je 25. studenoga. Po pučkom shvaćanju tada započinje zima i advent.

O svetom Grguru 'tice u gnjizduru,

O svetom Josipu 'tice jaja prosiplju.

Blagdan svetoga Grugura je 12. ožujka. To je jedini blagdan koji se uvijek nalazi u korizmi. Stoga se u narodu sačuvala izreka *Usidio se ko Grga u korizmi.* To se kaže

31 Rast – hrast.

za onoga koji je došao na sijelo i previše se zadržao. Blagdan svetoga Josipa je 19. ožujka.

ZAKLJUČAK

Suvremeni zapisi običaja, obreda i pučkih vjerovanja vezanih za blagdane i dane kroz godinu: Badnjak, Božić, Sveta tri kralja, Poklade ili mačkare, Cvjetnica, Uskrs, Sveti Marko, Sveti Paskal (Paškal), Sveti Ivan Krstitelj, Sveti Petar, Velika Gospa. Neki od tih običaja i obreda imaju apotropejski i panspermijski značaj. U nekima od navedenih običaja, obreda i pučkih vjerovanja opažaju se pretkršćanski elementi.

Negdašnje bogatstvo usmene književnosti zrcali se na navedenim primjerima: vjerske usmene lirske pjesme, basme, ojkalice, demonoloških predaja o lodi i mori; pričanja iz života i poslovice. Vrijednost ojkalice prepoznali su i Ujedinjeni narodi koji su je uvrstili u UNESCO-ov registar nematerijalne baštine godine 2010. godine. Prema nekim tumačenjima nastanak ojkalice seže u ilirsko doba.

Navedeni primjeri imaju izniman etnološki, antropološki i filološki značaj, te svjedoče o negdašnjem bogatstvu tradicijske baštine u Ceri. Generacije onih koji poznaju baštinu polako nestaju, a običaji se zaboravljaju jer nema onih koji bi održavanje tih običaja preuzeli. Stoga je ovaj, ponekad mukotrpan, rad postaje civilizacija zadaća očuvanja kolektivne svijesti i načina života koji je stoljećima i tisućljećima postojao kao najvažnija sastavnica identiteta.

Literatura

- Ardalić, V. (2010) *Bukovica: narodni život i običaji*, Zagreb, SKD Prosvjeta.
- Badurina, A. (priredio) (1990.) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Dragić, M. (2010a) Duhovna baština Hrvata u Šibenskom zaleđu. *Godišnjak Titius*, 3, 3: 123- -174.
- Dragić, M. (2010b) Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata. *Crkva u svijetu*, 4: 467-488.
- Dragić, M. (2008a) *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Split, Filozofski fakultet.
- Dragić, M. (2008b) Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. *Crkva u svijetu*, 1: 67-91.
- Dragić, M. (2007a) Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji. *Crkva u svijetu*, 1: 96-117.
- Dragić, M. (2007b) Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 3: 369-390.
- Drmić, B. (2004) *Buškoblatki kraj – hrvatski raj*, Zagreb-Mostar, Grupa za budućnost.
- Gavazzi, M. (1988) *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.

Kekez, J. (1986) Usmena književnost. U: Škreb, Z., Stamać, A. (ur.) *Uvod u književnost*, Zagreb, Globus, str. 133-192.

Klaić, V. (1882) *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, Dionička tiskara.

Rihtman-Auguštin, D. (2005) *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Zagreb, Golden marketing.

Rukopisne zbirke Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu, 2009., 2012. (Rkp. FF ST, sv. 2009., D. i 2012. D.

Vukasović Vuletić, V. (1906) *Božić u Račišćim (O. Korčula)*, Dubrovnik, Srđ.

Mrežni izvor

http://www.zupa-svkriz.hr/kalendar/novi/opis.php?dat=paskal_baylon517.htm (18. 05. 2012.)

Kazivačica

Matija Sunara rođena Sunara, mjesto rođenja Cera (20. 04. 1931.), Unešić

Kazivačica je čula ove priče od svojih roditelja i susjeda, a sve je gore opisane događaje i doživjela.

Marko Dragić

Department of Croatian Language and Literature

Faculty of Philosophy, University of Split

Nikola Sunara

Faculty of Philosophy, University of Split

CONTEMPORARY NOTES ON TRADITIONAL HERITAGE IN CERA

Summary

Notes that can be found in this paper were taken in 2008 in the village of Cera which is located five kilometers from Unešić. In the paper contemporary notes on customs, rituals and folk beliefs connected to feast days throughout the year: Christmas Eve, Christmas, Epiphany, Carnival or mačkare, Palm Sunday, Easter, Saint Mark, Saint Pascal, Saint John the Baptist, Saint Peter, Assumption Day are listed and are given a multidisciplinary interpretation. Some of the customs and rituals have apotropaic and panspermic character. In some of the listed customs, rituals and folk beliefs we can notice some pre-Christian elements. There are also customs related to harvest, and a folk game called Stipane, bane, otvori vrata described in the paper.

The former wealth of oral literature can be seen in the examples of: religious oral lyrical poetry, basma, ojkalica singing, demonological tales of loda and mora, stories

from everyday life and proverbs. The value of ojkalica was recognized by The United Nations when it was included in UNESCO's register of intangible heritage in year 2010.

The listed examples have an exceptional ethnological, anthropological and philological significance and are a witness to the former wealth of traditional heritage in Cera, which is disappearing.

Key words: *customs, rituals, folk beliefs, oral literary forms*